

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО—РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

О.В. Андрушко

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.123.1

ДІЗНАННЯ В ОРГАНАХ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються питання становлення та розвитку дізнання в органах охорони державного кордону. Показано історичний розвиток дізнання у справах про порушення державного кордону від розлукової до процесуальної форми діяльності з кінця XIX століття до наших днів.

В статье рассматриваются вопросы становления и развития дознания в органах охраны государственной границы. Показано историческое развитие дознания по делам о нарушении государственной границы от розыскной до процессуальной формы деятельности с конца XIX века по сегодняшнее время.

The article considers questions of formation and development of an inquest in the border guard agencies. It has been shown the historical development of an inquest in the cases of violating the state border from searching to proceeding forms of activity since the end of XIX th century up to nowadays.

Аналіз української історії свідчить, що становлення української державності, території України та її кордонів багато в чому зумовлений закономірностями становлення та розвитку сусідніх держав — Росії, Польщі, Угорщини та інших. Тому розвиток та становлення державних кордонів України, органів їх охорони багатьма ученими розглядається у тісній єдності з історією кордонів та інших прикордонних інститутів сусідніх держав [1-4].

Однак окремо історичним аспектам становлення дізнання в органах прикордонної служби України до цього часу в науці уваги не приділялося. Більше уваги приділялося ученими дослідженню історії органів дізнання — міліції [5-6], пожежної охорони [7].

Термін “дізнання” відомий давно і передбачав швидше інквізиційне, пошукове начало такої діяльності, аніж слідче, що було скасовано в “Наказі поліції про провадження дізнання” 1860 року із запровадженням інституту судових слідчих [8]. Детальною законодавчої регламентації дізнання вперше набуло у Статуті кримінального судочинства Російської імперії (далі — СКС) 1864 року [9], до складу якої входила значна частина території України.

Згідно з СКС дізнання являло собою першу із трьох стадій слідства, друга стадія — попереднє слідство, здійснюване судовими слідчими, третя — судове слідство. Дізнання проводилося під керівництвом прокурора загальною поліцією, корпусом жандармів, а також посадовими особами деяких адміністративних установ, які виконували поліцейські функції. Завдання дізнання розглядалося як діяльність несудова, що являє собою початковий ступінь кримінального судочинства, зводилося лише до надання матеріалів до початку слідства. Між іншим, до таких установ відносилися і митні органи [10].

© Андрушко О.В., 2009.

В останній чверті XIX ст. різко зріс обсяг міжнародної торгівлі, а з цим активізувалася і контрабанда діяльність. Між тим заходи й механізм боротьби з нею не були адекватні вимогам часу. До 1893 року прикордонна варта (орган охорони державних кордонів Російської Імперії) була підпорядкована Департаменту митних зборів Міністерства фінансів Росії, на місцях управлялася співробітниками митниці — цивільними особами, які не могли протистояти організованим формам порушень кордонів [11], чини якої мали право на провадження дізнання для виявлення злочинів та проступків, які містили в собі порушення казенних правил управлінь, зокрема проти доходів казни [10, с. 375].

Реформа відбулася 15 жовтня 1893 року, за якою прикордонна варта була виділена з митного департаменту зі створенням Окремого корпусу прикордонної сторожі (далі — ОКПС) зі статутом військового характеру [12]. Основними призначеннями ОКПС стали: збройний захист, оборона державного кордону та боротьба з контрабандою. Діяльність ОКПС регулювалася Положенням про управління Окремого корпусу прикордонної сторожі, згідно з правилами якого затримані порушники кордону та контрабандисти повинні були бути затримані та доставлені у найближче відділення поліції [4, с. 187-182]. Тому з порушниками кордону дізнання здійснювалося на той час поліцією. А ОКПС несло службу лише розвідувальну та сторожову. Якщо сторожова служба виконувалася військовими заходами, то розвідувальна уточнена як служба, яка виконується самими чинами корпусу, так і, головним чином, при сприянні агентів, донощиків і тому подібних осіб, послуги яких оплачуються особливо, призначені для цього коштами. Розвідувальними заходами збиралася інформація, що стосувалася значення місцевості для контрабанди, напрямків руху та характеру контрабанди, осіб, які займалися контрабандою [4, с. 187-182].

Лише повноваження військового начальства як органу дізнання були притаманні ОКПС зі всіх злочинних дій військовослужбовців, незалежно від того, підлягають вони суду військовому (ст. 1236, 1250 та 1252 СКС) чи загальному громадському розгляду (ст. 1035⁷⁻⁹ СКС).

Необхідно віддати данину СКС, положення якого тривалий час відтворювалися в кримінально-процесуальних кодексах УРСР (1922, 1927, 1960 років) та інших союзних республік, відповідно до якого в більшій мірі виявлялася розшукова природа дізнання, ніж процесуальна.

Питання порушення державних кордонів, їх незаконного перетинання наприкінці XIX — початку XX століття поки що не поставало, бо воно розглядалося як засіб у провадженні контрабандної діяльності, оскільки вона завдавала вагомійшої шкоди, аніж просто порушення державного кордону.

У зв'язку з відомими подіями у жовтні 1917 року і подальшого встановлення радянської влади в Росії, Україні та інших державах розвиток органів охорони державного кордону характеризується новими завданнями, формами організації та діяльності, які зберігалися протягом усього періоду існування радянської влади і наслідки яких можна спостерігати сьогодні.

Відповідно до проекту Декрету Ради Народних Комісарів РРФСР про організацію прикордонної охорони з метою захисту фіскальних інтересів шляхом боротьби з контрабандою 15 квітня 1918 року в Росії створюються органи прикордонної охорони, які підпорядковано Головному управлінню прикордонної охорони. Але датою створення Прикордонної охорони РРФСР у відомстві Народного комісаріату у справах фінансів є 28 травня 1918 р. згідно з Декретом РНК РРФСР про створення Прикордонної охорони [13]. Між іншим необхідно відмітити, що в Україні ця дата з 2003 року знову відмічається як День прикордонника.

На ранньому етапі свого розвитку органи охорони державного кордону зазнали численних переїдпорядкувань різним відомствам. В основі цього лежать три напрями реалізації мети органі державного кордону — політичний, економічний та військовий.

Уже з липня 1918 р. Прикордонна охорона підпорядкована Народному комісаріату торгівлі і промисловості. Це економічний напрям.

Військовий напрям. З серпня цього ж року вводиться військова охорона державних кордонів (у зв'язку з воєнними діями радянської держави), і органи Прикордонної охорони підпорядковуються Народному комісаріату у військових справах, у зв'язку з чим вона переформована у прикордонні війська. Але термін "прикордонна охорона" не зник, він вживався у різних правових актах, зокрема у п. 7 ст. 101 чинного КПК України до 1999 р.

Поряд із розвитком військової структури органів охорони державного кордону відбувається розвиток оперативної форми охорони державного кордону, яку здійснюють під егідою Всеросійського Надзвичайного Комітету (далі — ВНК) новостворені прикордонні надзвичайні комісії і комісаріати, на які покладалися завдання з охорони державних кордонів у військово-політичному відношенні, протидії незаконному переміщенню через кордон людей і вантажів та боротьба з контрреволюцією, спекуляцією, шпигунством, бандитизмом у прикордонних районах. У свою чергу ВНК — адміністративний орган, який наділений правом застосовувати позасудову репресію [14]. У цьому проявляються ознаки політичної мети охорони державного кордону.

В Інструкції ВНК прикордонним надзвичайним комісіям і комісарам на прикордонних пунктах радянської республіки (серпень 1918 року) визначалося, що мета і призначення нагляду комісарів у прикордонних пунктах полягало як у здійсненні різноманітних наглядових дій, які сьогодні можна назвати оперативно-розшуковими, контррозвідувальними, так і “... веденні дізнання над пійманими контрабандистами, пійманими шпигунами, контрреволюціонерами, спекулянтами, хабарниками та іншими...” [15]. Діяльність прикордонних комісарів ґрунтувалася, як правило, на широкому використанні “надійних агентів” розгалуженої прикордонної агентурної мережі.

Необхідно відмітити, що функції дізнання були притаманні не тільки комісарам прикордонних надзвичайних комісій, а й командирам військових підрозділів органів охорони державного кордону. Так, військовим начальникам, які обіймають командні посади не нижче команди роти, надається право, у випадках відсутності на місці агента особливого органу ВНК, невідкладно проводити попереднє дізнання при таких важливих подіях на кордоні:

- а) злочини посадових осіб, які несуть прикордонну охорону (наприклад, пропуски і значні прориви контрабанди), що тягнуть за собою тяжкі покарання;
- б) убивства та поранення, що сталися на кордоні;
- в) самовільні відлучки та втеча військовослужбовців за кордон;
- г) усі випадки порушення іноземної території військовослужбовцями охорони.

Але провадження дізнання про прориви через державний кордон осіб або групи осіб відносилося виключно до компетенції особливого органу ВНК [15, 443-444].

Діяльність військових начальників була врегульована Інструкцією з провадження дізнання (лютий 1921 р., затверджена Головою Революційного військового трибуналу). Згідно з цією інструкцією, командир прикордонного органу призначав підлеглу йому особу, яка повинна відповідати таким вимогам: знаюча, грамотна, незацікавлена у справі. Досить докладно також врегульовано провадження допиту обвинуваченого та свідка. У справі передбачалося зібрання “інших свідчень та доказів”, але без їх регламентації. По завершенні дізнання складався висновок про винуватість особи, який разом із матеріалами справи передавався командирі. Той у свою чергу вирішував, чи є факт вчинення діяння, що передбачено Дисциплінарним статутом, чи факт вчинення злочину. Якщо вчинено злочин, зокрема такий, як контрреволюційні діяння, значні посадові злочини, розкрадання казенного майна, бандитизм, військові злочини, то матеріали для подальшого розслідування судом передавалися Революційному військовому трибуналу Прикордонної дивізії. На жаль, як свідчить історія, принципом, що панував при вирішенні кримінальних справ цими “трибуналами як органом надзвичайної репресії”, був принцип “революційної правосвідомості”, а покаранням у більшості випадків був розстріл [16].

Період становлення радянської влади у Росії ознаменувався боротьбою за відновлення української державності. Але визвольні змагання українських національних сил, спроби створення та утвердження незалежної української держави у 1917–1921 рр. виявилися невдалими і зазнали поразки. Робилися спроби створення українських органів охорони державного кордону Центральною Радою, Гетьманатом, Директорією, але жодна з названих державних структур не довела цю справу до завершення.

Також організаційні заходи з формування й діяльності у радянській Україні прикордонної охорони протягом 1918–1920 рр. практично не здійснювалися. Пояснювалося це декількома обставинами: відсутністю кордону між РРФСР та Україною, присутністю в Україні окупаційних військ, воєнною інтервенцією, бойовими діями в умовах громадянської війни [17].

Дізнання в Україні до вказаного періоду було представлено за зразком СКС 1864 р. Законом від 21 червня 1918 р. “Про організацію військово-судових установ і їх компетенцію”, затвердженим гетьманом Павлом Скоропадським, було передбачено, що

провадження дізнання здійснюється військовими командирами та військовими прокурорами [18], що було наслідком нерозвиненості інших владних структур в Україні, у тому ж числі й прикордонних, і відповідало складним воєнно-політичним умовам.

Гетьманський період української історії ознаменувався становленням Державної варті, до складу якої входили кордонні органи: Окремий корпус кордонної охорони, який організовувався на підставі досвіду організації прикордонних органів Російської імперії (“Правила про ОКПС” 1910 р.). За висновком О. В. Тимошука, ця гетьманська охоронна система не була до кінця створена як дійова правоохоронна система [19].

За часів Директорії стан справ не змінився. Схвалений 4 серпня 1920 року Радою народних міністрів та затверджений головою Директорії Симоном Петлюрою Закон “Про судочинство в Штабних судах” визначав у главі четвертій, “Перевідання”, хто мав право провадити дізнання, що повинна робити особа, яка провадить дізнання, і яким чином повинні бути оформлені результати дізнання. Скарги на незаконні дії дізнавача подавалися голові Штабного суду, який мав право залучити винуватого до відповідальності за посадовий злочин. Нагляд за правильним та своєчасним виконанням закону покладался на командира військової частини, який наказав провести дізнання, і голову Штабного суду [20].

Отже, у вказаний період дізнання являло собою форму розслідування кримінальних справ, які приймалися до провадження у судах, також воно було процесуальною діяльністю відповідних військових органів.

Поряд із розвитком дізнання у військових органах, дізнання стало одним з основних напрямів діяльності органів міліції, законодавче створення якої в Україні було закріплено Декретом РНК України від 9 лютого 1918 р. “Про організацію міліції”. У цьому Декреті передбачалися основні напрямки боротьби зі злочинністю, хоча форми її ведення чітко не визначалися. Міліції було надано право проведення невідкладних слідчих дій, вжиття заходів із затримання злочинців, а також покладался обов’язок з надання необхідного сприяння слідчому та судовій владі [5, с. 91].

Усе вищевикладене стосовно діяльності військових структур Росії та України, органів міліції дає підстави стверджувати, що за розглянутий нами період дізнання, будучи формою розслідування, носило швидше розшуковий характер, аніж процесуальний, у більшій мірі регулювалося відомчими наказами та інструкціями.

20 вересня 1922 р. було введено в дію перший Кримінально-процесуальний кодекс УРСР, що визначив законодавчо дізнання як форму розслідування. У свою чергу дізнання здійснювалося у двох формах: у кримінальних справах, у яких провадження попереднього слідства є обов’язковим, і у кримінальних справах, у яких провадження попереднього слідства не є обов’язковим. Так, органи дізнання мали право порушити будь-яку кримінальну справу та провести необхідні слідчі дії, коло яких було значно обмежено. Матеріали дізнання про злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року, направлялися до суду, якщо ж більше одного року — прокурору для скерування матеріалів слідчому або до суду. Строк провадження дізнання у кримінальній справі визначався терміном не більше одного місяця. Як органи дізнання в ст. 102 цього Кодексу було визначено міліцію, Державне політичне управління (далі — ДПУ), продовольчі, технічні й торгові інспекції, урядові установи та посадові особи.

На ДПУ, створене відповідно до Декрету ВЦВК 6 лютого 1922 р., покладалося, поряд з іншими завданнями, і завдання з політичної охорони державних кордонів. 27 вересня 1922 р. Рада Праці та Оборони прийняла постанову про передачу справ з організації охорони кордону Державному політичному управлінню з утворенням Окремого прикордонного корпусу військ ДПУ [21].

Установлення радянської влади в Україні та входження її до складу СРСР ознаменувало собою новий період, коли Україна, її кордони та органи охорони державного кордону розвивалися у єдиній політичній та прикордонній структурі, котра сформувалася на той час в СРСР.

Тоді і з’явилося уявлення про прикордонні війська зі структурою, яка збереглася і по сьогоднішній день: загін, комендатура, застава. В Україні було створено Український прикордонний округ, у його загонах створюються відділи розвідки, які мали на меті виявлення шпигунів, порушників державного кордону та контрабандистів. З цього моменту почалась передача справ по контрабанді митному комітету, хоча за прикордонниками залишилось завдання з розслідування незаконного перетинання державного кордону та діяльності шпигунів. Саме за Кримінальним кодексом 1922 р.

шпигунство та незаконне перетинання державного кордону визнавалися державними злочинами, по яких провадження попереднього слідства було обов'язковим, а дізнання здійснювалося офіцерами розвідувальних органів прикордонних військ.

У другому КПК України 1927 р. було розвинуто окремі положення дізнання. Так, у справах, у яких провадження попереднього слідства було обов'язковим, органи дізнання мали право притягнути особу як обвинуваченого, а також застосувати один із запобіжних заходів. За провадженням дізнання наглядав слідчий, на ділянці якого знаходився орган дізнання. Хоча за органами дізнання ДПУ безпосередній нагляд здійснювався прокурором.

З часом процесуальна регламентація діяльності органів дізнання ДПУ була дещо обмежена внутрішньовідомчими інструкціями. На органи ДПУ не поширювалися окремі положення КПК, а саме, обвинувальний висновок не вручався, а лише оголошувався обвинуваченому під розписку за 24 години до суду [22].

У період воєнного стану 1941–1945 рр. перелік органів дізнання суттєво був розширений і серед них органом дізнання було визано командирів і комісарів військових частин, а також начальників і комісарів установ Червоної Армії у справах про злочини, які були вчинені військовослужбовцями в розташуванні військової частини або установи.

Під час Великої Вітчизняної війни прикордонні підрозділи вже не здійснювали визначених функцій на державному кордоні, вони стали вести бойові дії у складі Червоної Армії та виконували охоронні функції у тилу. Звичну роботу з охорони кордонів поза зоною бойових дій здійснював Народний комісаріат внутрішніх справ (далі — НКВС), до складу якого входили прикордонні війська. Виявлені порушення піддавалися військовому суду. Проведення слідства дещо скоротилось, були відсутні звичні терміни, було досить самого факту порушення для віддання справи до суду. Усі процесуальні документи складалися більш стисло [23].

Після закінчення Великої Вітчизняної війни прикордонні війська зазнають численних переіпорядкувань. Після того як 15 березня 1946 р. народні комісаріати були перейменовані в міністерства, а НКВС у МВС, 15 січня 1947 року Головне управління прикордонних військ було переформовано за новим штатом. До його складу ввійшли оперативно-розвідувальне управління, організаційно-стройове, політичне і морський відділ.

Але остаточно питання належності прикордонних військ відповідним відомствам вирішилося пізніше. 17 жовтня 1949 р. вони були передані Міністерству державної безпеки СРСР, але за постановою від 10 березня 1953 р. МДБ і МВС об'єднувалися і прикордонники знову у складі МВС СРСР. І тільки за Постановою від 28 березня 1957 р. охорона державного кордону СРСР передавалася у відання Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР (далі — КДБ), який був створений 13 березня 1954 р.

Напружена політична обстановка на міжнародній арені призвела до створення так званої "залізної завіси", що сприяло замкненню кордонів. Пропуск через державний кордон здійснювався в малій кількості, усі особи, які перетинали державний кордон, попадали в поле зору КДБ як потенційні шпигуни. Дізнання за вже звичними нам категоріями справ проводиться створеними розвідувальними підрозділами прикордонних військ, слідство з них здійснювали відповідні слідчі відділи КДБ з подальшою передачею матеріалів справи до суду.

Прикордонники мали право також проводити оперативно-розшукову діяльність, що давало змогу вчасно виявляти, попереджувати злочини. Отримувана інформація повинна була належно процесуально оформлюватися, вона була пошттовом для порушення кримінальної справи. Наведені факти дають уявлення, що поряд із військовими заходами з охорони державного кордону суттєвого значення набуває правова охорона, адже, застосовуючи лише військові заходи, неможливо повністю забезпечити надійність та недоторканність державного кордону.

І. Ф. Крилов та А. І. Вастрикін указують, що дізнання у справах про незаконний вїзд за кордон та незаконний вїзд в СРСР чи спроби вчинення порушення державного кордону проводили офіцери прикордонних застав, загонів, окремих контрольно-пропускних пунктів та інших підрозділів прикордонних військ. При провадженні дізнання вони керувалися кримінально-процесуальними законами Союзу РСР і тої союзної республіки, на території якої вчинено порушення державного кордону [24].

Необхідно уточнити, що дізнання у справах про порушення державного кордону та в деяких інших злочинах проти держави (наприклад, шпигунство у формі втечі за

кордон, контрабанда з перетином державного кордону) провадилося офіцерами розвідувальних органів прикордонних військ КДБ СРСР.

У 1960 році було прийнято новий КПК УРСР, який чинний по сьогоднішній день. Новизною цього Кодексу було те, що в ньому, крім інших, як органи дізнання визначено окремо органи прикордонної охорони у справах про порушення державного кордону, чим підкреслювався самостійний процесуальний статус цього органу (п. 7 ст. 101). Новизною, яка породила численні наукові суперечки, було також і те, що на органи дізнання покладалося вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочинів й осіб, які їх вчинили (ч. 1 ст. 103). Дізнання проводилося у вже відомих двох формах: дізнання у справах, по яких попереднє розслідування обов'язкове, і дізнання у справах, по яких попереднє розслідування не є обов'язковим. У цілому така ситуація залишилась до отримання Україною незалежності.

Так, у період радянської України дізнання в органах охорони державного кордону представлялося у вигляді кримінально-процесуальної діяльності у справах про порушення державного кордону та ще в окремих злочинах проти держави, яка здійснювалася розвідувальними органами прикордонних військ і було похідним повноваженням від їх однієї з основних функцій — оперативно-розшукової (розвідувальної).

24 серпня 1991 р. ознаменувалося проголошенням незалежності України. Одним з перших законів, проголошених Україною, стали закони стосовно державного кордону та органів його охорони [25-26].

У 1993 році із внесенням змін до КПК України дізнання зазнало суттєвих змін стосовно його форм провадження. Так, було скасовано форму дізнання у справах, по яких попереднє слідство не є обов'язковим, провадження попереднього слідства стало обов'язковим у всіх справах за виключенням окремих видів провадження, а дізнання набуло рис початкового етапу розслідування кримінальних справ і диференціюється на два види за критерієм тяжкості злочину: дізнання у справах про злочини, що є тяжкими, і дізнання у справах про злочини, що не є тяжкими.

Останнім часом стосовно інституту дізнання в КПК України уточнено повноваження прокурора зі здійснення нагляду, введено судовий контроль за вчиненням окремих процесуальних дій органами дізнання та досудового слідства.

Дев'яності роки ХХ сторіччя вийшли в історію як період докорінних змін геополітичної обстановки в Європі, створення нових держав, зростання воєнного напруження локального характеру, зростання незаконної міграції та транснаціональної злочинності. Україна опинилася в складних геополітичних умовах, її територія, по-перше, лежить на перетині Євразійських економічних, політичних, культурних та інших зв'язків, по-друге, використовується для прокладання каналів незаконної міграції з "країн третього світу" до розвинених країн Західної Європи.

При відсутності явної воєнної загрози Україні основними загрозами її національній безпеці та громадській безпеці ззовні стала незаконна міграція, пов'язані з нею інші небезпечні злочини — торгівля людьми та людськими органами, економічна та сексуальна експлуатація, контрабанда наркотиків, зброї, радіоактивних речовин та відходів, засобів терору тощо.

Прикордонні війська України як збройне формування згідно зі ст. 17 Конституції України не могли використовуватися для обмеження законних прав і свобод громадян, що неодмінно наявне при здійсненні основних видів їх діяльності: прикордонний контроль, оперативно-розшукова діяльність, дізнання, провадження у справах про адміністративні правопорушення тощо.

Усе це потребувало докорінних змін форм організації та діяльності Прикордонних військ України, переосмислення військових аспектів до охорони державного кордону України.

Аналіз неоднозначних точок зору дає підстави зробити висновок, що основним способом вирішення законодавчого протиріччя була реорганізація оперативно-службової діяльності Прикордонних військ України у правоохоронну діяльність з відповідними повноваженнями та зі збереженням самостійних прав відомства. Останнє реалізовано з набранням чинності Закону України "Про Державну прикордонну службу України" [27] з 1 серпня 2003 року.

Також у зв'язку з прийняттям цього Закону було внесено зміни до п. 7 ст. 101 КПК України: слова "органи охорони державного кордону" замінено на слова "органи прикордонної служби". Наказом Голови Державного комітету у справах охорони

державного кордону України від 25 грудня 2002 року № 755 в органах охорони державного кордону створено підрозділи дізнання та адміністративного провадження, які структурно виокремлено з оперативно-розшукових підрозділів. Основними завданнями цих підрозділів стали провадження дізнання та провадження у справах про адміністративні правопорушення, що відносяться до компетенції Державної прикордонної служби України.

На завершення відмітимо, що дізнання в органах прикордонної служби пройшло еволюцію від діяльності не процесуального, в основному розшукового (розвідувального), характеру до початкового необов'язкового етапу досудового розслідування кримінальних справ про порушення державного кордону України. В організаційному плані, створення нового правоохоронного органу спеціального призначення — Державної прикордонної служби України, зумовили розвиток її правоохоронних інститутів, зокрема створення спеціалізованих підрозділів дізнання.

Список використаних джерел

1. История государства и права СССР / Под ред. О. И. Чистякова, И. Д. Маргусевича. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. — Часть 1. — С. 29;
2. Дорошенко Д. І. Нарис Історії України в 2-х томах / Д. І. Дорошенко. — К. : Глобус, 1992. — Том 1. (до половини XVII століття). — С. 27–41;
3. Субтельний О. Україна: Історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука / О. Субтельний. — Вид. третє, перероб. і доп. — К. : Либідь, 1993. — С. 45;
4. Кабачинський М. І. Історія кордонів та Прикордонних військ України : [Монографія] / М. І. Кабачинський. — Хмельницький : Вид-во Хмельницьк. міськ. друкарні, 2000. — 216 с.
5. Смитченко З. Д. К історії становлення дознання (По матеріалах РСФСР и УССР) / З. Д. Смитченко // Труды КВШ МВД СССР. — К., 1978. — Вып. 12. — С. 90–99.
6. Грицаченко В. В. Історія становлення та розвитку органів дізнання і попереднього слідства в судочинстві України / В. В. Грицаченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 1999. — № 3. — С. 199–211.
7. Рыжаков А. П. Органы дознания в уголовном процессе / А. П. Рыжаков. — М. : Городец, 1999. — С. 8–22.
8. Провадження дізнання в Україні : [Навч.-практ. посіб.] / Джига М. В., Баулін О. В., Лук'янець С. І., Стахівський С. М. — К., 1999 — С. 9.
9. Устав уголовного судопроизводства 1864 года // Судебные уставы с изложением рассуждений на коих они основаны : Ч. 2. — СПб., 1867. — 523 с.
10. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 томах / І. Я. Фойницький. — СПб. : Альфа, 1996. — Т. 2. — С. 371–387.
11. Іванченко І. Г., Моця В. О. Охорона кордонів України в складі Російської імперії / І. Г. Іванченко, В. О. Моця // Прикордонні війська України : історія і сучасність. — Хмельницький : Вид-во Акад. ПВУ, 1997. — 292 с.
12. Волярський В. І. На стороже Русі стояти. — М., 1992. — С. 110.
13. Об учреждении пограничной охраны : Декрет СНК РСФСР от 28.05.1918 г. // Пограничная воиска СССР. 1918–1928 : Сб. док. и матер. / Отв. сост. Е. Д. Соловьев и А. И. Чугунов. — М., 1973. — С. 69, 75–76.
14. Из истории Всероссийской Чрезвычайной Комиссии (1917–1921): Сборник документов / Ред. кол. Г. А. Белов и др. — М. : Госполитиздат, 1958. — С. 95–96.
15. Из истории войск ВЧК и Пограничной охраны: Документы и материалы (1917–1921) / Отв. ред. И. А. Дорошенко. — М. : Воениздат МО СССР, 1958. — С. 342–343.
16. Музиченко П. П. Історія держави і права України: [Навч. посіб.]. — К. : “Знання”, 1999. — С. 414–415.
17. Бородич Л. В. Внутрішні та прикордонні війська в Україні у 1917–1941 роках (історико-правовий аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. В. Бородич; Нац. юрид. акад. України. — Х., 1999. — С. 15.
18. Мікулін В. П., Сиза Н. П. Судочинство в період Гетьманщини / В. П. Мікулін, Н. П. Сиза // Збірник наукових праць Національної академії Служби безпеки України. — 2002. — № 5. — С. 148–154.
19. Тимошук О. В. Охоронний апарат української держави (квітень–грудень 1918 р.): історико-правове дослідження : Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Тимошук; Одес. нац. юрид. акад. — Одеса, 2000. — С. 12, 23.
20. Михайленко П. П. Про судочинство в Українській Народній Республіці / П. П. Михайленко // Іменем закону. — 1997. — № 49. — 5 грудня. — С. 12–14.
21. Летопись Пограничных войск КГБ СССР / Кисловский Ю. Г. и др. — М. : Изд-во МО СССР, 1981. — С. 71.
22. Юридична енциклопедія / Ю. С. Шемшученко та ін. — К. : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2001. — 3-й том: “К–М”. — С. 407.

23. Лабоженко Д.Б. Правові питання організації діяльності органів дізнання та попереднього слідства в Україні в часи воєнного стану 1941–1945 роки // 36. наук. праць: Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. — Вип. 1. — Харків: Ун-т внутр. справ України, 1998. — С. 8.
24. Крылов И. Ф., Бастрыкин А. И. Розыск, дознание, следствие / И. Ф. Крылов, А. И. Бастрыкин. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. — С. 137.
25. Про Державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р., № 1777-ХІІ // ВВР. — 1992. — № 2. — Ст. 5;
26. Про Прикордонні війська України : Закон України від 04.11.1991 р., № 1779-ХІІ // ВВР. — 1992. — № 2. — Ст. 7.
27. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р., № 661-IV // ВВР. — 2003. — № 27. — Ст. 208.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та кримінального процесу
Національної академії державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

Надійшла до редакції 13.05.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

